

Az év madarai 2009-ben

Az idén 35 éves Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) 1979-ben indította el „Az év madara” nevet viselő programját, amellyel egy-egy arra érdemes madárfaj megóvásának és fennmaradásának szükségességére kívánja felhívni a figyelmet.

Már a kezdeti években is volt példa arra, hogy nem kizárólag egy faj (pl. a fehér gólya, tűzok) hanem rokon fajokat tartalmazó csoportok (pl. cinegék, rozsdafarkúak, pacsirták) kerültek a figyelem homlokterébe. Az idei évben azonban ennél is rendhagyóbb módon az év madara címen két olyan faj osztozik, melyeknek látszólag semmi közük egymáshoz.

Az egyik faj a magyarság kedvelt madarai közé tartozó sólymok kevésbé ismert kistermetű képviselője: a kék vércse (*Falco vespertinus*), míg a másik faj a közismertnek bátran, ám közkedveltnak korántsem mondható fekete színű tollruhát viselő vetési varjú (*Corvus frugilegus*). S hogy mi hozza közös nevezőre a két fajt? Erről lesz szó a következőkben.

A sólyomfélék jellemzően nem építenek fészket: vagy természetes üregekben, sziklapárkányokon költik ki tojásaikat, vagy – és itt kapcsolódnak össze az idei év madarai – elfoglalják más, nagy méretű és stabil fészket építő fajok költőhelyeit.

A kék vércse elterjedésének nyugati határát a Kárpát-medence jelenti. Mivel legszívesebben nagy termetű repülő rovarokkal táplálkozik, ezért a téli időszakban hazánkból igen messzire, Dél-Afrika területeire kényszerül elvonulni. A távolságból eredően viszonylag korán (szeptember táján) elhagyja Magyarországot, s – a vonuló fajok általános visszaérkezését tekintve is későn – csak április közepén-végén tér vissza.

A vetési (vagy ahogy egyszínű fekete tollruhája miatt régebben nevezték: pópista) varjú a téli időszakban nagy seregekben járja hazánk sík és dombvidéki tájait, településeit. Akár több ezres létszámú csapatai is összeverődnek (sőt az Alföld egyes területein, pl. Debrecenben nem ritkák a több tízezer példányt számláló éjszakázó csapatok), amelyek nappal előszeretettel forgatják ki a kommunális hulladékból a még hasznosítható részeket. Szinte felmérhetetlen, hogy milyen mennyiségű amúgy kárba vesző szerves anyagot hasznosítanak így, ezek az észak és kelet felől érkező fekete seregek. A tavaszi időszakra eltűnnek a károgó csapatok, s helyüket a dél felől visszaérkező, nálunk költő madarak veszik át.

A vetési varjak kolóniákban érzik jól magukat, így az alföldi és dombvidéki facsoportokban, akácfoltokban ún. varjútelepeket alkotnak az egymáshoz igencsak közel épített fészkekből. A varjúfélék közé legendásan intelligens madárfajok tartoznak: a vetési varjú korábbi vadászata, fészkeinek leverése, a telepek zavarása és tizedelése oda vezetett, hogy a faj egyszerűen élőhelyet váltott, és beköltözött a nagyvárosok parkjaiba, arborétumaiba, vagy bárhova, ahol az ilyen jellegű közvetlen zaklatások elől nyugalmat talál. Furcsa látványt nyújtanak pl. egy orvosi rendelő udvarán álló facsoporton feketéllő fészkek, s az állandóan civakodó, rendezkedő madarak a tisztaságnak sem tesznek jót – mégis úgy tűnik működik a dolog. Mindazonáltal jelentős természetvédelmi problémát okoznak ezek az urbánus környezetbe települő kolóniák: akaratlanul is a kék vércse sikeres fészkelésének, fiókanevelésének gátjaivá válnak.

A kék vércse kis termetű és igen szociális faj lévén szintén telepekben érzi jól, és biztonságban magát. Az ilyen helyen fészkelő párok fiókanevelése messze sikeresebb, mint a ragadozóknak és egyéb hatásoknak kiszolgáltatott, elszórtan (ún. szoliter módon) fészkelő pároké. A kék vércse – s mellette még más fajok is, többek közt az erdei fülesbagoly (*Asio otus*) és a vörös vércse (*Falco tinnunculus*) – előszeretettel települt be az emberi környezettől távolabb fekvő erdőkben, facsoportokban lévő vetési varjak telepeire, ahol a varjúfiókák kirepülése után szinte azonnal elkezdődött a vércsék családi élete. Egy-egy ilyen telep meglátogatása a szakember számára is igen izgalmas és látványos dolog, hát még egy

érdeklődő laikus számára! A hangok, színek és szagok kavalkádja lenyűgöző; az élet lüktetése, a fajok sokfélesége kézzelfoghatóvá válik. Azonban mindez gyakorlatilag már a múlté. Alig találni már természetes jellegű környezetben lévő, nagy létszámú varjútelepet, s a vércsék sajnálatos módon korántsem olyan alkalmazkodóak, mint a varjak, a településeket, az emberi környezetet elkerülik. Így a június elején költésbe kezdő kék vércse párok jobb híján ezüstfa- vagy bokorsávok elhagyatott szarkafészkeiket foglalják el, ezzel együtt vállalva azt a sajnos nagyon is fennálló kockázatot, hogy a tojások vagy kis fiókák a ragadozók áldozataivá válnak, s ezzel együtt – a rövid rendelkezésre álló reprodukciós idő miatt – az adott évi szaporulat már nem is lesz pótolható, így az állomány fogyatkozásnak indul.

A hazai madártani szakemberek több évtizede vizsgálják a vércsék és a varjak állományváltozásainak irányát és mértékét, előbbit a természetvédelmi, utóbbit a gazdasági érdekek mentén vezérelve, ugyanis a vetési varjú korábban a mezőgazdasági kártevők palettáján is szerepelt. A múlt század második felében jellemző módon a nagytáblás, kevésbé változatos élőhelyeket kínáló monokultúras mezőgazdasági művelés dívott, amelynek sebezhetősége épp a sokféleség hiányában rejlett. Az alapvetően állati táplálékon élő varjak rákaptak a kukoricára és más, könnyen hozzáférhető haszonnövényre, amely révén a faj elsősorú közellenséggé lépett elő a gazdálkodók szemében. A kevésbé hatékony löfegyveres gyérítés mellett széles körben kezdték alkalmazni a csak varjúfélékre ható méreggel (ún. F1-es foszforszörppel) bekezelt tojásokat, amelynek sikere nem maradt el: néhány év alatt a vetési varjú fészkelő-állománya harmadára csökkent, s a korábbi nagy, több száz párt számláló telepek is eltűntek. Ez a – holisztikus természetvédelmi szemlélettel erősen kétesnek mondható – „siker” vezetett oda, hogy a faj ma már törvényes védelmet élvez, természetvédelmi értéke egyedenként 10.000 forint. A faj jelenlegi állománya 25.000 pár körül alakul, szemben az 1980-as években ismert 250.000 párral.

A fentiek ismeretében már nem meglepő, hogy a kék vércse, amelyet a hatályos jogszabályok a fokozottan védett madárfajok között tartanak nyilván (500.000 forintos egyedenkénti természetvédelmi értékkel), hasonló irányú és mértékű változást mutatott be az elmúlt évtizedekben. A húsz évvel ezelőtti majd' 3000 párú magyarországi populációja ma jó esetben is csak alig éri el az 1000 fészkelő párt. Ezzel együtt népesebb telepek alig akadnak, így a hortobágyi Ohaton lévő, egykor kék vércsék erdejének nevezett telep (amelynél hasonló című filmjét 1953-ban forgatta Homoki-Nagy István) is már a múlté...

Persze nincs minden veszve: mivel az Európai Unió területén belül hazánkban él a faj legjelentősebb állománya, ezért közösségi forrásból (az ún. LIFE alapból nyert pályázat révén) program indult a faj Kárpát-medencei állományának megmentésére.

A főbb célkitűzések egyike a fészkelőhelyek számának gyarapítása, amelyet mesterséges lakóhelyek biztosításával érnek el a szakemberek. Eddig mintegy 100 telepen, 3000 feletti speciális vércse-láda került kihelyezésre a programban részt vevő Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, öt hazai nemzeti-park igazgatóság (jelesül a Bükk-, a Duna-Ipoly-, a Hortobágyi-, a Kiskunsági- és a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság) valamint az Erdélyben működő Bihar Megyei Környezetvédelmi Ügynökség és Milvus Csoport munkatársai áldozatos munkájának köszönhetően.

A védelmi program igazi sikere az lesz, ha a megerősödő állományok unokáink számára is lehetővé teszik a Kárpát-medence pusztái felett bogarászó kék vércsék látványában való gyönyörködést, s ezzel együtt a biológiai sokféleség fennmaradását!

Szöveg: Selmeczi Kovács Ádám

Grafika: Kókay Szabolcs

A kék vércsék védelmi programjáról további információkat a <http://www.falcoproject.hu> címen olvashatnak az érdeklődők.